

Otorite İsteminin İki Önemli Aracı Olarak Din ve Tıp

Religion and Medicine as Two Important Instruments of the Will to Authority

Yunus GÜMÜŞ¹

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

¹Bir Kuruma Bağlı Değildir, Doktorant, Türkiye,

yunusgumus68@hotmail.com

Geliş Tarihi/Received: 18.07.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 13.08.2025

Atıf/Cite this article:

Gümüüş, Y. (2025), Otorite İsteminin İki Önemli Aracı Olarak Din ve Tıp., *Anadolu Felsefe Dergisi*, 2, 16-34.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17035564>

This article checked by

iThenticate®

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Bu çalışmada bilimsel kesinlik ve tek gerçeklik iddiasının, dogmatizme yol açarak din ve tıbbın diğer toplumsal alanlar üzerinde baskı kurup kurmadığına yanıt aranmıştır. Yine bununla bağlantılı olarak dinin kültürle etkileşimi çerçevesinde gerçekliğin nasıl inşa edildiği ve dilin inşa edilen gerçeklikle olan bağı çerçevesinde din ve tıbbın nasıl araçsallaştırıldığı üzerinde durulmuştur. Bu makalenin amacı, din ve tıbbın öne sürdüğü tek ve değişmez gerçeklik iddialarının arkasına sığınarak bu iki alanın nasıl otorite isteminin aracı haline dönüştürüldüklerini ortaya koyabilmektir. Böylece söz konusu iki alan taraftarları ve uygulayıcıları arasında bir farkındalık yaratılarak bu alanların toplumsal çoğunluğun yararına hareket etmesi amaçlanmıştır. Hans Georg Gadamer'in hermenötik yaklaşımı çerçevesinde mevcut araçsallaştırmanın ortaya konmuş olması bu çalışmayı diğerlerinden ayırmaktadır. Makalede Gadamer'in hermenötik yaklaşım çerçevesinde eleştirel bir bakış açısı ortaya konarak çalışma konusu anlaşılmalı ve yorumlanmalı çalışılmıştır. Bu çalışmada alanyazın taramasından hareketle din ve tıbbın, otorite istemi uğruna nasıl araçsallaştırıldığı görünür kılınmaya çalışılmıştır. Yeni Çağ ile birlikte tıbbın; din ve felsefe ile olan bağı kopartılarak sekülerist bir tıp anlayışı ortaya çıkartılmıştır. Bilimsel kesinlik ilkesi ile hareket edilerek, pozitivist bakış açısı altında ulaşılan bilimsel sonuçların değişmez gerçeklikler olarak öne sürülmesi, hareket halindeki gerçekliğin üzerine perde çekmektedir. Din ve tıp için bile olsa her birey, grup, kültür ve ülke için geçerli olan tek bir gerçeklikten bahsetmek güç gibi görünmektedir. Böyle bir yaklaşım tarzının benimsenmiş olması değişen, gelişen, şekil değiştiren gerçekliğin yakalanabilmesi için elzem görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Din, Tıp, Otorite İstemi, Gerçeklik.

Abstract

This study explores whether the claim of scientific certainty and a single truth leads to dogmatism, exerting pressure on religion and medicine in other social domains. Again, in connection with this, it is emphasized how reality is constructed within the framework of the interaction of religion with culture and how religion and medicine are instrumentalized for the demand for authority within the framework of the connection of language with the constructed reality. Purpose of this article is to reveal how these two fields have been turned into tools of the will to authority by taking shelter behind the single and unchangeable reality claims put forward by religion and medicine. Thus, it is aimed to create awareness among the supporters and practitioners of these two fields and to ensure that these fields act for the benefit of the social majority. The fact that the current instrumentalization is presented within the framework of Hans Georg Gadamer's hermeneutic approach distinguishes this study from others. In the article, the subject of the study was tried to be understood and interpreted by presenting a critical perspective within the framework of the Gadamer's hermeneutic approach. In this study, based on the literature review, it has been tried to make visible how religion and medicine are instrumentalized for the sake of the will to authority. With the New Age, medicine; by severing its ties with religion and philosophy, a secularist understanding of medicine was created. Acting with the principle of scientific certainty and presenting the scientific results obtained under the positivist perspective as unchangeable verses, draws a curtain over the reality in motion. It seems difficult to talk about a single reality that is valid for every individual, group, culture and country, even for religion and medicine. Adopting such an approach seems essential in order to capture the changing, developing and changing reality.

Keywords: Philosophy, Religion, Medicine, Will to Authority, Reality.

Giriş

Tıbbın geçmişten bu yana bilim ve din ile olan ilişki ve etkileşimi, gerçekliğin inşa edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Din-bilim ilişkisi ise uzun bir geçmişe sahip olup din felsefesinin önemli ilgi alanlarından biridir. Söz konusu ilişkiyi açıklamak için sosyal bilimcilerce birtakım yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar arasında çatışma, bağımsızlık ve uyum ise popüler olanlardır.

Modern Çağ ile birlikte tıbbın; din ve felsefe ile olan bağı kopartılarak pozitivist bir tıp anlayışı ortaya çıkarılmıştır. Aydınlanma ve sanayi devriminin birbiriyle olan sıkı ilişkisi altında gelişen bilimsel bilginin nesnellik talebi, aslında bilimi büyük bir çıkmaza sokmuştur. Çünkü bilimsel süreç, çağın öne çıkan siyaset, inanç ve sosyo-kültürel yapısıyla doğrudan ilgili olduğundan gerçeklik ve bilim her daim yeniden inşa edilmektedir. Bu sebeple bilimsel kesinlik ilkesi ile hareket edilerek pozitivist bakış açısı altında ulaşılan bilimsel sonuçların değişmez gerçeklikler olarak algılanması, hareket halindeki gerçekliğin üzerine perde çekmektedir. O halde tartışılmaz olduğu ileri sürülen bir bilimsel olgunun varlığından bahsetmek mümkün değildir. Özellikle sosyal bilimler için her birey, grup, kültür ve ülke için geçerli olan tek bir gerçeklikten bahsedilemez. Değiştirilemez nitelikte olduğu öne sürülen gerçekliğin, hiçbir fark gözetilmeksizin her topluma dikte edilmeye çalışılması kabul edilemez. Öyleyse bilimsel olduğu gerekçesiyle tartışmaya açılmayan her olay, her sonuç, her olgu tekrar tekrar gözden geçirilmeye ve her defasından yeniden yorumlanmaya tabi tutulabilir. Böyle bir yaklaşım tarzının benimsenmiş olması gerçekliğin değişen ve dönüşen yapısının yakalanabilmesi için elzem görünmektedir.

Bu makalenin amacı, din ve tıbbın öne sürdüğü tek ve değişmez hakikat iddiaları ile nasıl otorite isteminin araçları haline dönüştürüldüklerini ortaya koyabilmektir. Böylece söz konusu iki alan taraftarları ve uygulayıcıları arasında etkin bir farkındalık yaratılarak din ve tıbbın, toplumsal çoğunluğun yararına hareket etmesi amaçlanmıştır. Gadamer'in hermenötik yaklaşımı çerçevesinde mevcut araçsallaştırmanın ortaya konmuş olması bu çalışmayı diğerlerinden ayırmaktadır. Din ve tıbbın, tarihsel süreç içerisinde toplumsal azınlıklar lehine istismar edilerek gerçek işlevlerinden uzaklaştırıldığı bilinen bir gerçektir. Halk aleyhine olan böyle bir gerçekliğin herkes tarafından fark edilmesi, var olan istismar sürecini sonlandırarak tüm toplumsal kesimler lehine hareket edilmesine kapı aralayacaktır. Böylece toplumun bütünü için daha adil bir kamu hizmeti sunulması mümkün hale gelebilecektir. Çalışmada Hans-Georg Gadamer'in (1900-2002) hermenötik yaklaşımı çerçevesinde eleştirel bir bakış açısı ortaya konarak makalenin konusu anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Alanyazın taramasından hareketle, din ve tıbbın otorite istemi uğruna nasıl araçsallaştırıldığı görünür kılınmaya çalışılmıştır.

Gerçekliğin göreceli olduğunu ileri süren postmodernist yaklaşım, köklerini kısmen felsefi hermenötikten alır. Postmodern tartışmalar Martin Heidegger (1889-1976) ve Gadamer'in hermenötik görüşlerine çok şey borçludur. Önanlama veya önyargıdan bağımsız bir anlama sürecinden bahsetmek oldukça zordur. Bireyler, içinde bulunduğu kültürün etkisi dışında bir anlama süreci dışına çıkamayabilir. Postmodernizm ve/veya postmodernite gibi kavramlar ile tanımlanan süreç, üst anlatı içeren tüm söylemlerin eleştirel bir yorumdan geçirilmesi ve sürekli yeni şeylerin ortaya atılmasıdır. Üst anlatı kavramı ise modernitenin kartezyen anlayışını ifade etmektedir. Üst anlatı bu anlayış ile meşrulaştırılan her şeydir. Modernitenin öne sürdüğü evrensellik, eşitlik, özgürlük, adalet vb. gibi iddialar, içeriği doldurulamayan içi boş üst anlatılardır. Postmodernist düşünme, mevcut söylemlerin içeriğini

bozarak, yeni söylemleri olanaklı kılmayı hedefler. Düşünceler, üstanlatıların etkisinden kurtularak, yeni iddialar ortaya koyabilmelidir. Üstanlatılar, insan özgürlüğünü mümkün kılmak için yola çıksa da sonuç hep hüsrana olmuştur; daima gücün etkisi altında kalarak ona hizmet etmiştir (Kılıç, 2015, s. 108-127).

Gerçekliğin insan zihninden bağımsız olarak var olduğuna ilişkin inanç, bilim insanını sahip olduğu bütün kültürel değer ve ön kabullerden sıyrılmaya zorlamıştır. Böylece sosyo-kültürel değerler gerçekliğin inşasında yok sayılmıştır. Modern bilimciler tarafından insanın evrensel bir duygu ve düşünce sistemine sahip olduğuna ilişkin güçlü inanç, sosyal bilimler için de pozitivist yöntemlerin uygulanabileceğini gündeme taşımıştır (Köroğlu ve Köroğlu, 2016, s. 7-12). Ancak inşa edilen gerçekliği, sosyo-kültürel değerlerden bağımsız ele almak oldukça zordur. “Gerçeklik”, aynı toplum içerisinde bile olsa süreç içerisinde yeniden şekillenebilmektedir.

Hans-Georg Gadamer’in hermenötik yaklaşımı, bilgi ve gerçeklik anlayışında önemli bir dönüşüm sağlamıştır. Gadamer’den yola çıkılarak hermenötüğün, insan deneyiminin anlamını ve yorumunu araştıran felsefi bir disiplin olduğu ifade edilebilir. Gadamer, pozitivist anlayışın bilimlerde kesinlik arayışına karşı eleştirel bir tavır benimsemiştir. Buradan yola çıkılarak bilimsel nesnellik ve kesinlik idealine ulaşmanın güç olduğu ifade edilebilir (Gadamer, 2004a). Zira insanın bilgi üretim süreci, dil ve kültürel bağlamlardan bağımsız düşünülemez. Gadamer, tarihsel sürecin taşıyıcısı olan geleneğin, anlama ve yorum sürecinde önemli bir yeri olduğunu düşünmüştür. Onun yaklaşımı, anlamın yalnızca bireyler arasında değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bağlamlarda da şekillendiğini vurgular (Gadamer, 2009, s. 59). Bu bağlamda dil, sadece bir iletişim aracı değil, aynı zamanda düşünce ve gerçekliği inşa eden temel bir unsur olarak düşünülebilir. İnsanların deneyimleri, tarihsel ve kültürel arka planlarıyla harmanlanarak şekillenir; dolayısıyla, gerçeklik, sabit ve değişmez bir olgu değil, sürekli bir etkileşim ve dönüşüm halindedir. Gadamer’in hermenötik anlayışı, felsefenin kuşkucu bakış açısıyla da örtüşmektedir. Bu çerçevede, kesin ve değişmez bir bilginin peşinde koşmak yerine, daha açık fikirli ve sorgulayıcı bir tutum sergilemek önem kazanır. Ancak bu yaklaşım, özellikle modern dönemde din ve tıp gibi alanlarda kimi zaman çatışmalara yol açabilmektedir. Zira bu alanlar, kesin bilgi ve yargılar üzerine inşa edilmiş sistemlerdir.

Bu çalışmada bilimsel kesinlik ve tek gerçeklik iddiasının, dogmatizme yol açarak din ve tıbbın diğer toplumsal alanlar üzerinde baskı kurup kurmadığına yanıt aranmıştır. Yine bununla bağlantılı olarak dinin kültürle etkileşimi çerçevesinde gerçekliğin nasıl inşa edildiği ve dilin inşa edilen gerçeklikle olan bağı çerçevesinde din ve tıbbın nasıl araçsallaştırıldığı üzerinde durulmuştur.

1. Tarihsel Süreçte Din, Bilim ve Felsefenin Etkileşimi

Din, bilim ve felsefe, tarihsel süreç içerisinde karşılıklı etkileşimlerle yoğrularak yoluna devam etmiş olsa da zaman içinde çeşitli nedenlerle aralarına mesafe koyarak birbirinden uzaklaşmaya başlamıştır. Dinin ve kısmen felsefenin, bilim tarafından alan dışına itilmesi otorite isteminin bir parçası olarak da düşünülebilir. Bu bölümde bu üç alanın geçmişte birbirleriyle olan işbirliği ve etkileşimi ortaya konarak mevcut algısal değişimin otorite isteminin bir parçası olarak nasıl ortaya çıktığını gözler önüne serilebilir.

Orta Çağ’da özellikle Batı’da toplumsal kurumlar üzerindeki dinin baskıcı etkisinden dolayı, ilgililerce özgür karar almak ve uygulamak oldukça zordu. Bu dönem ve sonrasında dinin kişisel çıkarlara alet edilmesi dine büyük zarar

vermiştir. Böylece Batı'da kilise ve din adamlarına duyulan güven ve saygı büyük yara almıştır (Özkan, 2017, s. 616). Orta Çağ'da kilisenin her alandaki otoriter tutumuna rağmen bazı düşünürler (Galileo, Kopernik, Kepler) dini açıklamalara aykırı fikir beyan edebiliyordu. Ancak, bu düşünürler getirdikleri eleştiriler için ağır yaptırımlar ile karşı karşıya kalabiliyordu. Örneğin, Aristoteles fiziğinin kilise tarafından dinselleştirilmesini eleştiren, aynı zamanda inançlı bir kişi olan Galileo Galilei (1564-1642) engizisyonda yargılanmıştır. Bu durum halkın kiliseye, dine ve din adamlarına şüphe ile bakmasına yol açmıştır. Böylece halkta, dinin istismar edildiğine ilişkin şüpheler baş göstermeye başlamıştı. Kopernik, Kepler ve Galileo'nun fikirleri ile birlikte kilisenin otoritesi sarsılmış, bilim-din ilişkisinde önemli değişimler yaşanmıştır (Ertürk, 2004, s. 65-74). Kilise'nin dini istismar etmesi ve tüm kesimler üzerindeki baskıcı etkisi, dini sorgulayan Reform ve Rönesans hareketlerine zemin hazırlamıştır. Böylece dinin toplumsal kurumlar üzerindeki etkisi minimum düzeye inerken, bilim dinin yerini almaya başlamıştır.

Batı'da 17. yüzyıldan itibaren dinin bilim üzerindeki etkisi ortadan kalkmaya başlamıştır. Bundan sonra evrende var olan her şey akıl aracılığıyla açıklanmaya başlanmıştır. Yani artık insan, akıl yoluyla gerçekliği inşa edebilecekti. Böyle bir anlayış değişikliği değerlere bakış açısını da zaafa uğratarak seküler bir toplum yapısının doğuşuna aracılık etmiştir (Kahraman, 2015, s. 156-159). Yakup Kahraman bu konuda şöyle der: "Kendi özerkliğini ilan etmiş olan modern özne Tanrı'nın varlığı dâhil olmak üzere tüm metafizik meseleleri de kendi akıl yürütmeleriyle yeniden inşa edecek dinin içeriğini de rasyonelleştirecektir. ... Bunun teorik temelini ise Descartes madde ve ruhu ayrı ve bağımsız iki töz kabul ederek yapmıştır." (Kahraman, 2015, s. 159). Ancak Max Planck'ın (1858-1947) ortaya attığı Niels Bohr'nun (1885-1962) gelişmesine önemli katkılar sunduğu Kuantum Teorisi, pozitivist bilim anlayışını sarsmıştır (Yıldırım, 1974, s. 241). Kuantum teorisinin olasılıklar üzerine kurulu iddiası bugün birçok bilim insanı tarafından kabul edilmiştir (Yıldırım, 1974, s. 226). Yani metafizik alanları dışlayan pozitivist anlayışın bilimsel kesinlik ilkesi büyük bir yara almıştır.

Bilim, sosyal yaşamı anlamada gerekli, ancak tek başına yeterli değildir. Bilim teknik başarılar sunmasına karşın, bilimin insanın varoluşsal ve kültürel meselelerine cevap verme kapasitesi sınırlı kalmıştır (Özkul, 2006, s. 81). Bilim felsefecileri, bilim ile sözde bilim arasında sınırların çizilebileceğine inanmıştır. Ancak Paul Feyerabend (1924-1994) ve Richard Rorty (1931-2007) gibi düşünürler sınır çizme konusunda ideal ölçütlerin belirlenemediğini ileri sürmüşlerdir. Sözde bilim olarak görülen bazı bilimlerin (astroloji, yaratılışçılık vb.), hangi ölçütler çerçevesinde sözde bilim olarak görüldüğüne ilişkin bilim felsefecileri arasında bir uzlaşma yoktur (Yardımcı, 2019, s. 568, 569). Bilimleri, bilim ve sözde bilim olarak ayırmak, bilimsel camiada tek otorite olabilmek için verilen bir mücadele gibi durmaktadır.

Felsefenin ilgi alanlarından birisi, varoluş ve yok oluşun anlaşılmasına çalışılmasıdır. Din ve felsefe; varoluş, ahlak, bilgi ve gerçeklik gibi temalar etrafında şekillenir. Bu bağlamda, din; inanç sistemleri çerçevesinde ruhsal ve ahlaki değerleri şekillendiren bir yapı sunarken; felsefe, bu değerleri sorgulayan, eleştiren ve mantıksal zeminler üzerinden analize tabi tutan bir düşünce tarzıdır. Din, insanlara belirli ahlaki kurallar sunarak onları nasıl yaşamaları gerektiği konusunda yönlendirirken; felsefe bu kuralların neden var olduğunu veya evrensel birer geçerliliğe sahip olup olmadığını tartışır. Din ve felsefe arasındaki bu etkileşim, insanın kendisi ve evrenle ilgili sorular sormasına olanak tanır. "Neden varız? İyi nedir? Gerçeklik ne kadar nesneldir?" gibi sorular hem dinin hem de felsefenin ilgi alanlarına girer (Arda, vd. 2013, s. 137-143). İnsanın varoluşu ile birlikte var olan ve

toplumsal bir gerçeklik olarak varlığını her daim koruyacak olan din, belirli sınırlar içinde yaşamayı şart koşan, tutum ve davranışlara yön veren sosyal bir olgudur (Bilgin, 2014, s. 76). Dini, felsefeden bağımsız ele almak doğru olmayacaktır. Çünkü yukarıda da bahsedildiği gibi iki alanın da üzerine kafa yorduğu ortak konular vardır.

Felsefe, insanın gerçekliği elde etmede kullandığı önemli bir araç olarak düşünülebilir. Aslında Yeni Çağ'a kadar felsefe, bilimin bizzat kendisiydi. Doğa felsefesi için varlığın özünün, ilk ana maddesinin ne olduğu çok önemlidir. Kimine göre bu ilk ana madde su, kimine göre sınırı olmayan apeiron, kimi içinse hava, tohum veya atomdur. Her şeyin hareket halinde olduğunu ileri süren Herakleitos (M.Ö. 544-484) için töz, değişimin kendisidir. Protagoras (M.Ö. 481-420) ise gerçekliğin güncellendiğini düşünmüştür. Herakleitos ve Protagoras'ın gerçeklik yaklaşımları, bizim burada ortaya koymaya çalıştığımız ana düşünceye de rehberlik etmektedir. İnsan, kendi gerçekliğini inşa ettiği için tüm toplumlar için geçerli sabit bir gerçeklikten bahsedilemez. Orta Çağ'a gelindiğinde ise gerçeklik, Hristiyanlığın dogmaları etrafında şekillenmeye başlamış ve bu durum Augustinus (354-430) tarafından tutarlı ve sistemli bir dini düşünce tarzı olan skolastik düşünceye dönüştürülmüştür. Orta Çağ'da Batı'da görülen bilimsel çalışmalar dinin etkisi ve baskısı altında yürütülmüş, gerçeklik dinin hassasiyetleri gözetilerek inşa edilmiştir. Bu düşünce tarzı Batı'da Rönesans'a kadar etkisini sürdürmüştür (Topdemir, 2009, s. 120-125). Görüldüğü üzere gerçeklik; zaman, mekân ve duruma göre sürekli güncellenmiştir.

Modern Çağ ile birlikte pozitivist bilim anlayışı felsefe ve dinden koparak arasına mesafe koymuştur. Ancak daha önce böyle bir ayrışma söz konusu değildi. Geçmişte bilim, felsefe ve din iç içe geçmiş bir şekilde olay ve olguları ele almaktaydı. Düalist ve pozitivist yapıdaki Modern Batı Bilimi, Rene Descartes'ın (1596-1650) kartezyen yaklaşımına çok şey borçludur. Descartes, söz konusu yaklaşımı ile daha önce varlıklar hakkında var olan bütünsel yaklaşımı tersine çevirerek dünyanın düalist bir yapıda algılanmasına neden olmuştur (Coşkun, 2016, s. 222). Ancak insanı, ruh ve beden olarak ayrı ayrı değil bir bütün olarak ele almak daha uygun bir yaklaşım olacaktır. İnsanın duygu, düşünce, tutum ve davranışları, içinde bulunduğu kültürel yapıdan, sosyal yaşanmışlıklardan, bu yaşanmışlıkların etkisi altında kalan bireyin ruh halinden bağımsız ele alınıp değerlendirilmemelidir.

Felsefi sorgulama, yalnızca soyut bir alan değil; aynı zamanda bilimsel bilgi ile insan deneyimi arasındaki ilişkiyi de derinlemesine ele alarak çok yönlü bir bakış açısı sağlar (Gadamer, 2004b). Metafizik alanları dışlamayan felsefe, insana dair her şeye bir açıklama getirmeye çalışan, yapılan açıklamalara ise şüpheci ve eleştirel yaklaşan düşünme etkinliğidir. Yani felsefe bir taraftan bilimsel etkinlikler için yol açarken diğer taraftan da yapılan bilimsel açıklamalara şüpheci ve eleştirel yaklaşmaktadır. Bilim ve felsefenin birbirinden kopuk bir şekilde varlığını sürdürmesi uygun değildir. Felsefeden bağımsız modern bilim anlayışı 16. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlasa da geçmişte bilim ve felsefe iç içeydi. Demokritos, Aristoteles, Galilei, Newton, Kopernik gibi düşünürler hem filozof ve hem de bilim adamıydı (Özlem, 1994, s. 1-6). Yani içinde şüpheciliği barındırmayan bir bilimsellik yaklaşımı, dogmatik anlayışla bizleri karşı karşıya bırakabilir. Muhammed İkbal de din-bilim ilişkisinde, her iki tarafı da dışlamadan orta bir yol izlenmesini uygun bulmuştur (İkbal, 1984, s. 259). İkbal'in de ifade etmeye çalıştığı gibi gerçeklik arayışında din ve bilimin birbirlerini dışlamadan hareket etmesi toplumsal çoğunluğun yararınadır. Ancak bilimsel kesinliğin ve sabit gerçekliğin mümkün olabilirliğini öne süren hiçbir yaklaşım uzun vadede kabul görmeyecektir.

Felsefenin nesnellikten bağımsız olarak ortaya koyduğu yorumlar, pozitivizmin ateşli taraftarlarınca bilimsel olarak görülmeyecektir. Ancak felsefecilerin eleştirel yaklaşımı, evrensel bilgi iddiasının dogmatizme yol açabileceği hususunda bize farkındalık kazandırarak daha temkinli bir bilgi üretimini mümkün kılabilir. Gözlem ve deney ile tarafsız ve nesnel bilgiye ulaştığı iddia edilen bilim adamının değer yargılarından uzak böyle bir bilgi ortaya koyması felsefeciler için oldukça uzak bir ihtimal olarak durmaktadır. Zihinsel kurgularımızdan yola çıkılarak oluşturulan ve nesnel olduğu iddia edilen bilginin, değerlerden uzak olarak ortaya konması zor gibi durmaktadır (Şimşek, 2008, s. 25-31).

Postmodernist eleştiri, din ve bilimin “hakikati” inşa etme yönünden birleştiğini öne sürer. İnşa edilen bu gerçeklikle ise birey ve toplumlar biçimlendirilir. Sonuç olarak kendileri dışında ileri sürülen gerçeklik iddiaları, bilim dışı veya dine aykırı gibi söylemler ile ötekileştirilerek reddedilir (Anlı, 2013, s. 163). İçinde bulunulan mevcut duruma ilişkin şöyle bir eleştiri getirilebilir: “...tüm kuramlar birer dilsel yaratı olduğu için, kökensel olarak eş-değerdirler. Diğer bir deyişle, hiçbir kuram, gerçekliğin temsili ya da gerçekliğe ulaşmanın yegâne yolu olarak görülemez ve diğer kuramlar karşısında hiyerarşik bir üstünlük bağlamında otoritesi meşrulaştırılamaz.” (Anlı, 2013, s. 165). Gerçekliğin inşa edilmesinde din ve kültürün ilişki ve etkileşimi göz ardı edilemeyeceğinden aşağıda bu iki alan ele alınacaktır.

2. Din ve Tıpta Gerçekliğin İnşası

Günümüzde tıp, köklü bir bilim disiplini olmanın ötesine geçerek, kendisini dogmatik bir tavırla sınırlamaya başlamıştır. Tarihsel olarak, dinin Orta Çağ toplumlarındaki baskıcı rolü, bireylerin düşünce özgürlüğünü kısıtlayarak, dogmaların egemenliğini pekiştirmiştir. Benzer bir şekilde, tıbbın günümüzdeki uygulama biçimi, zaman zaman bilimsellikten uzaklaşmakta ve katı kuralların rehberliğinde hareket etmektedir. Tıbbın siyaset ile olan karmaşık ilişkisi, çağın en önemli tartışma konularından birini oluşturmaktadır. Sağlık hizmetleri ve siyaset arasındaki etkileşim, tıbbın güvenilirliği üzerinde kaygı verici etkiler yaratabilir. Özellikle sağlık politikalarının belirlenmesinde siyasi çıkarların rol oynaması, medikal uygulamaların tarafsızlığını sorgulamaya açmaktadır. Siyasi otoritelerin, sağlık hizmetlerine yönelik müdahaleleri, tıbbi kararların arka planında yer alan etik ve bilimsel unsurları gölgeleyebilir. Bu durum, vatandaşlar arasında tıbbın nesnellğine olan güveni azaltma potansiyeline sahiptir.

Din ve tıbbın, tarih boyunca toplumsal güç yapılarını şekillendiren, kısmen de onlar tarafından şekillendirilen temel unsurlar olduğu inkâr edilemez. Ancak, bu iki alanın pratikte güç için araçsallaştırılması, sunduğu gerçeklik iddialarını sorgulanabilir hale getirmektedir. Din, manevi bir rehberlik sunma amacı taşıırken, tıp ise bilimsel bilgi ve tedavi yöntemleri ile insanların sağlığını korumayı hedefler. Ancak bu alanların güce hizmet etmesi, onların özgün değer ve işlevlerini gölgede bırakmakta, insanlar arasında bir güvensizlik ve belirsizlik ortamı yaratmaktadır. Din, insanlar üzerinde egemenlik kurma aracı haline geldiğinde, manevi ve etik değerler yalnızca iktidarı pekiştiren bir mekanizma haline dönüşür. Benzer bir şekilde, tıbbın bilimsel verilere dayalı objektifliği, sağlık alanında iktidar ilişkilerine maruz kaldığında, kişi sağlığı üzerindeki etkileri sorgulanır hale gelir. Otorite isteminin peşinde olanlar, din ve tıbbın sunduğu gerçeklikleri kendi çıkarları doğrultusunda manipüle etme çabasına girmektedir. Din ve tıbbın araçsallaştırılması, bu alanların özündeki gerçeklik arayışını gölgede

bırakmakta ve insanlığın ortak değerlerini erozyona uğratmaktadır. Güç peşinde koşanların, bu alanların sunduğu düşsel gerçekliklerden beslenmesi hem toplumsal hem de bireysel düzeyde ciddi sorunlara yol açabilir. Dolayısıyla, din ve tıbbın özgün işlevlerinin yeniden gözden geçirilmesi, güç dinamiklerinin sorgulanması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Eleştirilemez olduğu ileri sürülen tüm gerçekliklerin sorgulamaya tabi tutulması, bizleri durağan bir düşünme biçiminden kurtaracaktır.

İnsanın, hayatı, evreni, doğayı anlama, anlamlandırma ve egemen olma çabasına din ve bilim aracılık etmiştir. İnsanlık, büyüden dine, dinden ise bilime giden yaşam serüveninde yaşamını anlamlandırmak ve kolaylaştırmak için çabalayıp durmuştur. Bilim, Orta Çağ'ın sonlarından itibaren varlığını iyiden iyiye hissettirerek, dinin sekülerleşme sürecini hızlandırmıştır. Din ve bilim, güç ve iktidar mücadelelerinin bir parçası olarak bazen aralarında çatışma yaşamış bazen de iş birliği içinde hareket etmiştir. İkisi de gerçekliği ortaya koyma gücünü elinde bulundurduğu iddiası içindedir. Bilimin, dini bir yanılsama olarak dışlaması, dinin toplumsal bir gerçeklik olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir. Bilimsel olduğu ileri sürülen modern tıp verileri de otorite isteminin bir parçası olarak manipüle edilebilme riski içindedir. Bilimin tarihsel süreç içinde din ile olan ilişki ve etkileşiminin bir benzeri tıp için de geçerlidir. Tıp, bilimsellik kisvesi altında otorite isteminin bir aracı olarak kamuoyu üzerindeki hegemonyasını en üst seviyelere taşımıştır. Tıp, bir düzenleme ve kontrol etme aracına dönüştürülmüştür.

Kültür, dinin taşıyıcısı ve ifadesidir. Din ise toplumsal düzeni sağlayarak bireysel davranış ve kolektif eylemlere yön vermektedir (Capps, 2013. S. 23-25). Dinin kültür ile olan yakın ilişkisi, sosyal bilimler alanında sıklıkla ele alınan bir konudur. Kültürel unsurların, dinin bir parçası olduğu düşüncesi, kültür ve din arasındaki etkileşimin doğasının derinliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, dinin toplumsal hayattaki rolü, kültürel öğelerin biçimlenmesinde ve toplumların değer yargılarının oluşumunda önemli bir etken olarak ortaya çıkar (Oğuz, 2011, s. 135).

Kültür, insanlık tarihinin en temel yapı taşlarından birini oluşturur. Latince "cultura" fiilinden türetilmiş olan bu kavram, içinde "bakmak" veya "yetiştirmek" anlamlarını barındırmaktadır. Bu kavram, birey ve toplumların yaşam tarzlarını şekillendiren dinamik bir olgudur. Kültür, toplumların ortak iş, tutum, davranış, değer ve alışkanlıklarını içeren geniş bir yelpazeyi kapsar. Bu bağlamda, kültür; dil, sanat, gelenek, dini inanç ve sosyal normlar gibi unsurları içerir ve bir toplumun kimliğinin belirleyicisi olarak öne çıkar. Kültürel etkileşimler, toplumların kendi değerlerini gözden geçirmelerine ve yeni unsurlar eklemelerine olanak tanır. Dolayısıyla, kültürel sabitlikten söz edilemeyeceğinden kültürel değerlerin de sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde olduğu gerçeği kabul edilmelidir (Aktan, 2007, s. 1-11).

Kültür; hem bireysel davranışların toplamı hem de bu davranışları şekillendiren ve kontrol eden bir olgudur. Bu bağlamda, bireylerin içinde bulunduğu toplumun kültürel normlarına uymaması, onların sosyal ilişkilerinde ciddi sorunlar yaşamasına yol açabilir. Bireysel tercihlerin, çoğunlukla kültürel etkilerin bir yansıması olduğu savunulabilir. Her toplumun kendine özgü bir kültürel anlayışı ve yaşam biçimi olduğu dikkate alındığında, tüm insanlık için geçerli olan evrensel bir gerçeklik ilkesinin varlığı da sorgulanmalıdır (Ural, 2019, s. 134-138).

Dolayısıyla, bilginin ve gerçekliğin kültürel bağlamlar içinde şekillendiğinin farkında olmak, daha derin bir anlayış ve eleştirel bir bakış açısı geliştirilmesine olanak tanır.

Paul Tillich (1886-1965), bilim, din ve kültür arasındaki ilişkinin derin ve karmaşık doğasını anlamış bir düşünce adamıdır. Onun felsefi bakış açısı, bilimin dinî semboller alanına müdahale etmemesi gerektiğini ve dini inkâr etmemesi gerektiğini savunmaktadır. Bu, bilimin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi gerektiği anlamına gelirken, aynı zamanda dinin de kendi mitolojik ifadelerini oluştururken bilime başvurabileceği bir alanı işaret eder. Tillich, felsefenin arka planında mitolojinin yattığını ve kültürleri besleyen sembollerin felsefi düşüncenin vazgeçilmez bir parçası olduğunu belirtir. Mitik semboller, toplum içinde yalnızca bir anlatı ya da hikâye değil, aynı zamanda güçlü bir harç işlevi gören unsurlardır. Bu semboller, toplumsal dayanışma ve kimlik inşası için önemli bir araçtır. Felsefi düşünce, bu sembolleri anlamak ve yorumlamak için bir çerçeve sunarken, aynı zamanda teolojinin de dinî gelenekleri yorumlaması için bir zemin oluşturur. Ancak teolojinin, dini ve mitolojik ifadeleri anlaşılır kılabilmesi için felsefi ifadelere sıkça başvurması gerekmektedir (Tillich, 2001, s. 271-283). Dolayısıyla, din, kültür ve bilim birbirine ihtiyaç duyan üç önemli alandır. Aralarındaki çatışma süreci sona erdirilmediği sürece, sağlıklı bir iletişim ve anlam üretimi mümkün olmayacaktır.

Felsefi hermenötik yaklaşımın öncüsü Gadamer, geçmiş ve günümüz değerlerinin kaynaşmasıyla ortaya çıkan insan bilincinin, anlamayı mümkün kıldığını iddia etmiştir. Birey, sahip olduğu eski ve yeni bilgilerin etkileşimiyle anlama ve yorumlama sürecini gerçekleştirebilmektedir. (Gadamer, 1977, s. 301, 302). Yani bilginin ortaya çıkmasında toplum ve kültürün rolü yadsınamaz. Bilgi, yalnızca bireysel bir olgu değil, aynı zamanda toplumsal bir süreçtir. "Epistemik cemaat" tarafından üretilen bilgi, kendisini ancak toplumun onayıyla meşrulaştırabilir (Arslan, 2020, s. 106). Dolayısıyla, bilginin toplumsal kabulü, onun geçerliliği için kritik bir öneme sahiptir. Bilginin üretiminde dilin, bilimin ve kültürün ilişkisi ve etkileşimi her daim dikkate alınmalıdır. Dil, bilgi edinme ve paylaşma aracı olarak işlev görmektedir, toplumsal normlar ve kültürel değerler ise bilgiyi şekillendiren etmenler arasında yer almaktadır. Yani: "Bilimsel cemaat paradigmayı; paradigma da bilimsel cemaati oluşturur ve yönetir. Bilimsel paradigmanın değişimiyle beraber hâkim paradigmaya uyumlu bir "bilimsel cemaat" şekillenir." (Koç, 2024, s. 379); "Bilimsel paradigmalar tıpkı tarihsel dönemler gibi içerisinde var oldukları dönemin metodolojik, semantik ve ontolojik arka planıyla anlam kazanırlar." (Morkoç, 2016, s. 33). Dolayısıyla, bilim sadece nesnel verilere dayalı bir etkinlik değil, aksine kültürel ve tarihsel bağlam da mevcut sürecin şekillenmesinde etkilidir. Bu bağlamda, bilimsel düşüncenin evrensel bir mutlakiyet değil, bulunduğu kültürle etkileşim halinde gelişen dinamik bir yapı olduğunu kabul etmek, eleştirel bir bakış açısına sahip olmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. İçinde bulunulan kültür; düşünce tarzlarını, değer yargılarını ve bilimsel anlayışı şekillendiren bir zemin sunar. Dolayısıyla, böyle bir zemin üzerinde yükselen bilimsel söylemlerin, mutlak doğrular olarak algılanması yanıltıcı olabilir.

Bilgi, dilin tahakkümü altında olduğundan tüm anlama dilseldir. Dil, gerçekliği ortaya koyacak güce sahip değildir. Konuşulan dilin anlam bağlamlarının dışına çıkılması epeyce zordur (Gadamer, 1977, s. 62-64). Dil, soyut ifadeleri nesnelleştirip anlam kazanmasına aracılık ederek yaşamı bireyler için düzenli ve anlamlı hale getirir. Böylece soyut ifadeler ve nesneler anlam kazanarak bireyler arası iletişimin sağlanması mümkün hale gelir. Kişiler arası iletişimi mümkün kılan anlam dünyalarının toplumsal inşası dil ile mümkündür (Anlı, 2013, s. 151-

153). Dilin, gerçekliğin inşasındaki rolü dolayısıyla bilimin gerçekliği ortaya koyacak gücü yoktur. Bu durum şu şekilde özetlenebilir: “Dilin dolayımında gerçeklik anlayışının açığa çıkardığı durumda, bilim, gerçekliğin bilgisi olma otoritesine sahip değildir, çünkü böylesi bir durumda, gerçekliğin bilgisi olarak tek bir ‘Hakikat’/‘Doğruluk’ değil, bağlamsal ve görelî hakikatler/doğruluklar çoklusu söz konusu olacaktır.” (Anlı, 2013, s. 154, 155). O zaman bilim, gerçekliği ortaya koyan tartışılmaz bir üst anlatı değil, dil oyunlarının bir parçası olarak görülmelidir. Dil oyunları hakkında önemli fikirler öne süren Jean-François Lyotard’ın (1924-1998) düşünceleri, etkisi altında kaldığı Ludwig Wittgenstein’in (1889-1951) fikirleriyle büyük benzerlik içindedir (Kılıç, 2015, s. 119). Lyotard, özne ve sosyal ilişkilerin dil oyunları içerisinde oluşturulduğunu ileri sürmüştür (Lyotard, 1984, s. 16). Günümüzde bilgi, artık gerçeğe ulaşmak için değil, satılmak için üretildiğinden bilginin salt kendinde bir amaç olma özelliği ortadan kalkmıştır. Artık bilgide amaç güce ulaşmaktır. Bilgi, alınıp satılan bir metaya dönüşmüştür. Dil oyunları ile meşruluğunu devam ettiren bilimin, gerçekliğin temsilcisi olduğu ileri sürülmektedir (Kılıç, 2015, s. 128-130). Gadamer ise dilin nesnelleştirilemeyen nakil formlarında yaşadığımızı iddia ederek bir düşünceyi kabul ettirmek için sunulan kanıtların gerçekliğine her zaman şüpheyile yaklaşmıştır. Hakikat olarak sunulanlar, bir yerde geçmişteki anlamların yeniden inşa edilmesidir (Gadamer, 2004c, s. 11-26). Bu manada tıbbın ileri sürdüğü her iddianın da bilimsel kesinliği sorgulanmalıdır. Felsefeye ise bu sorgulamada önemli görevler düşmektedir.

Felsefenin dil ve kültür ile karmaşık bir ilişki ve etkileşimi vardır. Felsefe, dil ve kültür birbirlerinin gelişimine katkı sunarken karşılıklı bir etkilenme sürecinden geçerler (Poyraz ve Gürgen, 2016, s. 32). Kavramların başka bir dile tercümesinin tam anlam karşılığı sağlanarak aktarılamaması (Poyraz ve Gürgen, 2016, s. 34) felsefe, dil ve kültür arasında var olan ilişki ve etkileşimin izahı gibidir. İnşa edilen gerçeklik, felsefe, dil ve kültür ile yakın ilişki içinde olduğundan tüm zaman ve tüm mekânlar için geçerli tek bir gerçeklik olması zor gibi durmaktadır. Felsefe, genel geçerlik iddiası olmadan kültüre büyük katkılar yapabilir ve bu durum insanlığın geneli için daha faydalıdır. Kültürler arası bir üstünlük kurma çabası uygun değildir. Kültür alanları arasında hiyerarşik bir anlayışın inşa edilmek istenmesi, otorite isteminin bir parçasıdır. İnşa edilen tek bir gerçeklik yerine birden fazla gerçekliğin mümkün olabileceğine olan inanç, bizleri hep daha yukarılara taşıyacak itici bir güç olacaktır. Pozitivist gerçekliği inşa eden dil ve kültürün iş birliğidir.

Thomas Kuhn, pozitivist yaklaşımın çıkmazlarını ortaya koyabilmek için şöyle bir örnek verir: Bir fizikçi ve bir kimyacıya, tek bir helyum atomunun molekül sayılıp sayılamayacağı sorulmuş ancak her ikisi de farklı cevap vermiş. Kimyacı helyum atomunun bir molekül olduğunu, fizikçi ise olmadığını ifade etmiş (Kuhn, 2000, s. 111). Bu durumda pozitivistin kabul ettiği “doğruluk” anlayışının etrafıca sorgulanması gerekir. Çünkü herkes için geçerli tek bir doğruluktan bahsedilemeyecekse o zaman birden fazla doğrunun varlığı onaylanmış olur. Bütün evren küçük parçacıklardan oluşan atomlardan oluşmuştur. Kuantum teorisi ise bu oluşumu açıklayan ve önemli icatların (bilgisayar, lazer, nükleer santral) bulunmasına aracılık eden bir teoridir (Taslaman, 2008, s. 9). Kuantum teorisinin ortaya atılmasıyla birlikte bilimsel kesinliğin tartışmasız varlığını savunan pozitivist anlayış büyük yara almıştır. Kuantum teorisinin geliştirilmesine önemli katkılar sunan Niels Henrik David Bohr (1885-1962), bu teorinin “Kopenhag yorumu” ile indeterminizmin ve yerel olmayan nedenselliğin insan etkisine bağlı bir durum olduğunu ortaya koymuştur. Ian Graeme Barbour (1923-2013) ise gözlem tipinin ve kullanılan kavramların

sınırlılığının bilgiyi tayin ettiğini iddia etmiştir (Taslaman, 2008, s. 49-51.) Yani araştırmalarda kullanılan gözlem tipi ve inşa edilen kavramlar, insan etkisinden bağımsız ortaya konamayacağından bilimsel kesinlik iddiası geçerliliğini kaybetmektedir. Einstein, "Tanrı zar atmaz" sözü ile kuantum dünyasında kişiye göre farklılıklar ve ön görülemeyen belirsizlikler olamayacağını anlatmaya çalışmıştır (Taslaman, 2008, s. 69). Ancak çeşitli faktörlerin etkisi altında değişen, gelişen ve çeşitlenen postmodernist gerçeklik anlayışı Niels Bohr ve Ian Graeme Barbour'un yaklaşımlarına daha yakın durmaktadır. Olasılıklar dünyasında yaşadığımız göz önünde bulundurularak gerçekliğin değişen ve gelişen bir sürecin parçası olduğu unutulmamalıdır.

Bilim, bilimsel kesinlik ve nesnellik arayışı içinde tek bir gerçeklik inşa etmenin peşinde olmuştur. Gadamer ise Nietzsche'den yola çıkarak gerçekliğin, ideoloji ile ilişkisi çerçevesinde maskelendiğini, bu sebeple sosyal bilimlerde uygulanan yöntemlerin kesinliğinden bahsedilemeyeceğini ileri sürmüştür (Gadamer, 1990, s. 84). EPR deneyleriyle Kuantum teorisinin eksikliği ispatlanmaya çalışılırken Aspect deneyleriyle evrendeki fiziksel gerçekliğin kuantum teorisiyle uyduğu iddia edilmiştir. Deizme göre Tanrı, evrenin doğal yasalarını yaratarak bu yasaların işleyişi doğrultusunda evreni kendi haline terk etmiştir. Ancak teizme göre Tanrı, evreni yaratmakla kalmamış, dünya hayatı ile ilgili belirsizlikler arasından uygun olanını seçerek gerekli müdahalelerde bulunmaktadır. Fizik profesörü ve rahip William Pollard gibi bazı filozof ve teologlar ise Tanrı'nın hiçbir doğal yasayı ihlal etmeden olasılıklar üzerine kurulu Kuantum teorisini işlettiğini varsaymaktadır (Taslaman, 2008, s. 86-99). Gerçekliği ararken şüphe her daim öne çıkarılmalı, kesin ifadelerden kaçınılmalı, olasılıkların sonsuzluğu göz ardı edilmemelidir. Böylelikle durağan bir bilim anlayışından daima gelişim ve değişimi öne çıkartan bir bilim anlayışına geçiş yapılabilir ve bu anlayış bilim ve insanlık için daha faydalıdır. Buraya kadar verilen tüm bilgiler, din ve tıbbın, otorite istemi uğruna nasıl araçsallaştırıldığının anlaşılmasını daha da kolaylaştıracaktır. Aşağıda ise din, tıp ve felsefe ilişki ve etkileşimi çerçevesinde bu araçsallaştırma kısaca ortaya konacaktır.

3. Din ve Tıp Alanlarına Felsefi Yaklaşım

İlk Çağ'da kurulan Hipokrat ve Kos tıp okulları, bilimsel tıbbın temelini oluşturmaktadır. Tıpla ilgili önemli en eski yazılı kaynaklar Antik Yunan ve İslam dünyasına ait kaynaklardır. Orta Çağ Avrupası ise katı bir dönemden geçtiği için tıpkı diğer bilimler gibi tıp da bu dönemde bir gelişim gösterememiştir. Bilim, kilise tarafından putperestliğin bir göstergesi olarak değerlendirildiği için önemli kısıtlamalar ve cezalar uygulanmıştır. Kilise, hastalıkların nedenlerini işlenen günahlar, cinler, şeytanlar gibi mistik olaylara yüklediği için tedavi için de dualara, çeşitli kutsal ritüellere başvurulmuştur. Orta Çağ Avrupası'nda din adamları hekim, hemşire ve hasta bakıcı rollerini üstlenerek toplumun sağlık hizmetlerini sınırlı da olsa vermeye çalışmıştır. Ancak sağlık hizmetleri dinin müsaade ettiği sınır ve şekillerde verilmiştir. Kilise, hastalıklar için tedavi arayışına giren hekimlere hiç müsamaha göstermemiş, onların büyük günah işlediklerini iddia etmiştir. Hastalıkların, işlenen günahların karşılığı olarak Tanrı tarafından gönderildiğine inanılmıştır. Orta Çağ'da yaşanan veba salgını sırasında kiliseden medet uman milyonlarca insan yaşamını yitirmiştir. Böylece toplumun sağlık alanı için kiliseye olan inancı da sarsıntıya uğramıştır. Bu durum tıpta yenileşme hareketlerine de kapı aralamıştır. Hz. İsa'nın, hastalıkları kutsal dualar ve dini ritüellerle iyileştirdiğine olan büyük inanç, dinin bir tedavi yöntemi olarak benimsenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Aziz ve azizelerin manastır bahçelerinde yetiştirdiği kutsal bitkilerin yenmesiyle hastaların şifa

bulacağına inanılmıştır. Bazı azizlerin, tıbbın farklı dallarında uzmanlaştığı iddiası gündeme getirilmiştir. Örneğin Aziz Agatha (göğüs hastalıkları), Aziz Lazarus (cüzamlı insanlar) ve Aziz Clare (göz hastaları) gibi bazı azizler kendi dallarında şifa dağıtan azizler olarak ün yapmışlardır (Karaimamoğlu, 2017, s. 46-54). Orta Çağ Avrupa'sında din, bilim dâhil yaşamın her aşamasında oldukça etkiliydi. Bu dönemde doğa bilimlerine papazlar kuşku ve küçümsemeyle yaklaşırken tıp, bu durumdan daha az etkilenmiştir (Yıldırım, 1974, s. 84-88). Kilisenin bu dönemde mevcut durumun aksine tıba kısmi bir özgürlük tanımış olması da oldukça ilginçtir. Belli güç odakları tarafından istismar edilen dinin yaşadığı sürecin bir benzerini şimdi tıp yaşamaktadır.

Tıbbın, felsefe ve din ile olan ilişki ve etkileşimi (Pozitivist düşünce altında şekillenen sekülerist bakışla birlikte iyice azalsa da) geçmişten buyana devam etmektedir. Eski Yunan'da pek çok filozof aynı zamanda tıpcıydı. Yine doğuda İbn-i Sina, İbn-ü Rüşd, Farabi ve Ebubekir Bin Zekerriya Razi gibi pek çok hekim aynı zamanda felsefeciydi. Felsefi düşünen bireyler hekim sayılmaktaydı (Elbek, 2007, s. 130). Eski Mısır'da zihinsel ve bedensel hastalıklar birbirinden ayırt edilmemekteydi. Tüm hastalıkların ruhani güçlerden kaynaklandığına inanılmaktaydı. Orta Çağ boyunca hekimler sadece keşiş veya rahiplerden oluştuğundan hastaların tedavi ve bakımı kilise tarafından yapıyordu. 1000 yıl boyunca ise kilise, tüm sağlık sisteminin yürütülmesinden ve denetlenmesinden sorumlu olmuştur. Ancak Rönesans ile birlikte mesleklerini icra edebilmeleri için hekimlere sertifika vermek devletin sorumluluğuna geçmiştir. Tıbbın dinden ayrışma süreci Fransız İhtilalinden sonra neredeyse tamamlanmıştır (Koenig, 2019, s. 283, 284). Böylece tıp, dinin etkisi ve baskısından kurtulmuştur.

Din ve tıp, karmaşık bir ilişki içindedir. Doğum kontrol yöntemleri, yaşamın tıp eliyle sonlandırılması, insan klonlama, sperm bankaları, taşıyıcı annelik, tüp bebek, kadın ve erkek sünneti için birbirinden farklı dini, hukuki, kültürel ve tıbbi gerekçeler öne sürülmesi bu ilişkiyi gözler önüne sermektedir (Korkmaz, 2012, s. 357-361). Tıp uygulayıcıları, kimin hasta veya normal olduğunu belirleme gücünü elinde bulundurduğu için tıp, zaman zaman sosyal kontrol aracı olarak da kullanılmıştır. Bu sürecin bir parçası haline gelen tıp otoriteleri çeşitli sebeplerle tıbbileştirme süreçlerine de katkı sunabilmektedir. Bu sebepler arasında şunlar sayılabilir: Mesleki prestijin devamı, ekonomik sebepler, siyasi sebepler, ilaç şirketlerinin etkisi vb.dir. Medikalizasyon olarak da adlandırılan tıbbileştirme, hayatın olağan süreci içinde yaşanan tıpla ilgisi olmayan bazı problemlerin, tıbbi terimlerle ifade edilerek sorun sallaştırılmasıdır (Bardakçı, 2022, s. 348). Bu durum tıp otoritelerinin bulundukları konumu daha da güçlendirirken tıbbileştirmeye maruz bırakılan manipüle edilmiş bireyleri güçsüzleştirmekte ve onları tıba bağımlı hale getirmektedir. Sosyal kontrol sağlama ve hastalık inşa etme sürecinde dinin yerini zamanla tıbbın aldığı anlaşılmaktadır (Bardakçı, 2022, s. 348, 349; Demir, 2018).

Michel Foucault (1926-1984) ve Ivan Illich (1926-2002) gibi isimler “tıbbileştirme” ve “sosyal kontrol sağlama aracı olarak tıp” kavramlarının üzerinde ısrarla duran düşünürlerdir. Sosyal anksiyete bozukluğu, huzursuz bacak sendromu, kadınlarda cinsel işlev bozukluğu gibi rahatsızlıklar öyle olmadığı halde sorunsallaştırılarak tıbbileştirilmektedir. İlaç şirketlerinin de etkisiyle yeni hastalıklar türetilmekte, ilaçlar tedavi amacı dışında kullanılabilir. Tıbbın araçsallaştırılması, tıbbın kendisine büyük zarar vererek tıba olan güveni sarsmaktadır. Tıp otoriteleri, hastalık ve sağlık kavramlarının felsefi, sosyal, kültürel, politik ve teolojik yönlerini de dikkate alarak disiplinler arası bir bakış açısı geliştirmelidir. İnsan; beden ve ruhtan oluşan bir bütün olarak ele alınmalıdır (Bardakçı, 2022, s. 350-355).

Günümüzde sağlığın ticarileştirilmiş olması toplumsal çoğunluğun aleyhine bir durumdur. Bir dönem Brezilyalı tarım işçilerinin kronik açlıktan dolayı bedensel ve ruhsal sıkıntı çekmesinin hekimlerce ruhsal hastalık olarak tanımlanması ve ilaç önerilmesi oldukça düşündürücüdür. Yukarıda yer alan örnek tıbbileştirmenin somut bir örneğidir (Elbek, 2007, s. 131). Fakat Gadamer'in eleştirel felsefi hermenötik yaklaşımı sayesinde oluşturulacak farkındalık ile tıp, çıkar ilişkilerinin bir aracı olmaktan kurtarılarak tekrar insanlığın ortak yararı için çalışmalar yürütebilir. Otorite sahibi olmak isteyenlerin bir aracı haline dönüştürülen dinin de bilim, siyaset, sosyal hayat ve sağlık üzerindeki etkisi azalmış olsa da tamamen ortadan kalkmış değildir. Önemli olan din ve tıbbın, otorite sahibi toplumsal azınlığın değil tüm dünya ülkelerinde toplumsal çoğunluğun yararına hizmet etmeye teşvik edilmeleridir.

Beden üzerinden yürütülen otorite mücadelesi inkâr edilemez bir gerçekliktir. Beden, sadece biyolojik yönü olmayan, aynı zamanda sosyolojik ve siyasal bir yön de taşıyan, otorite isteminin önemli bir aracıdır (Arpacı, 2016, s. 83). Bir dönem, nüfusun çokluğu Avrupalı devletler için savaşı kazanmanın yollarından biri olarak görüldüğünden anneliğe yönelik tıp aracılığıyla kutsiyet yüklenmesi beden, tıp ve siyaset ilişkisini bizler için gözler önüne sermektedir (Arpacı, 2016, s. 94). Tıp, siyasetle ilişki içinde sosyal kontrol sağlayan bir kuruma dönüştürülmüştür (Turner, 2011, s. 235, 236). Dolayısıyla hastalığın tanımlanması, bedenin kontrolü ve inşası; kültür, siyaset ve çeşitli çıkar ilişkileri ile yakın ilişki içinde olduğundan tıbbın nasıl araçsallaştırıldığı gözden kaçırılmamalıdır.

Bedenin, birtakım damgalamalara (şişman, çirkin vb.) maruz kalması kişileri, medyanın da etkisiyle toplumsal kabul gören arayışlara itebilmektedir (Timurturk, 2015, s. 161). Beden, hem dünyayı dönüştürmekte hem de dünya tarafından dönüştürülmektedir (Esendemir, 2023, s. 422). Postmodern süreçle birlikte teknoloji ve medyanın etkisiyle dönüşen beden, tartışmaların odağına yerleşmiş, teknoloji giderek bedenin yapaylaşmasına neden olmuş ve olmaya devam etmektedir. Beden, güç mücadelelerinin hedef tahtasına konarak gerçek işlev ve varlığı ile ilgili anlam kayması yaşamıştır (Alanka, 2015, s. 114- 118). Beden, postmodern dönemle birlikte teknolojinin de yardımıyla giderek medyalaşmış ve kendi gerçekliğinden uzaklaşmıştır (Alanka, 2015, s. 118, 119).

Yüzyıllar içinde yavaş yavaş gerçekleşen toplumsal değişimler, bedenin görünümüne de yansımaktadır. Bedenin görünümünü yönlendiren toplumsal değişimler ise siyasi, ekonomik ve toplumsal çıkar ilişkilerinden bağımsız değildir. Toplumun bilinçaltına tüketim kültürü yerleştirilerek sanal ihtiyaçlar yaratılmaktadır. Tıbbi söylemler ise sanal ihtiyaçlar yaratılmasına önemli katkılar sunmaktadır. Hekimin toplumsal otoritesine ve saygınlığına kayda değer katkılar sunan tıbbi söylemler; içinde siyasi, tıbbi, kültürel, toplumsal, ticari birçok ilişkiyi barındırmaktadır (Timurturk, 2013, s. 237-252). Kültür ve sağlık uyum içinde olup, her kültür, hastalık durumunda nasıl davranılacağı ve acıya nasıl katlanılacağı hususunda kendine özgü bir tavır geliştirmektedir. Ancak kültür de tıbbın otoritesi altına girerek ona boyun eğmeye başlamıştır (Illich, 2017, s. 94-105). Tıplaştırma, kültürel erozyonu da beraberinde getirerek o kültüre özgü ağırla başa çıkma yollarını da yok etmiştir (Illich, 2017, s. 106).

Tıbbileştirme, doğal yaşam süreci içinde bedende ortaya çıkan farklılıklar için tıbbi kavramlar üretilerek hastalığı tanımlama sürecidir (Conrad, 1992, s. 209-232). Tıbbileştirme, hastalık üretmektedir (Taylor, 2014, s. 596). Illich'e göre de tıbbın, bedeni nesneleştirmesinde ve hastalık üretmesinde hekimlerin rolü göz ardı edilemez

(Illich, 2017, s. 40). Salgınlar üzerinde hekimlerin, din adamlarından daha etkili olmadığını iddia etmiştir (Illich, 2017, s. 22). Sağlık camiasında yaşananlar şu şekilde özetlenebilir: Hastalığın, hastanın hissettiklerinden yola çıkılarak değil sadece raporla belgelendirildiği, tıbbileştirmeyi kabullenmiş bilinçsiz bir toplumun güç odakları için en baştan yapılandırıldığı yeni bir sürecin inşası (Illich, 2017, s. 88). Bryan S. Turner, beden üzerinde denetleme, şekillendirme, sınırlama ve damgalama gücü olan tıbbın; klinikte ve deney sırasında devletin düzenlemelerini hiçe sayan bir yol izlediğini iddia etmiştir. Güç peşinde olan tıp camiası içindeki bazı uygulayıcıların, kendi çıkarları için siyaseti araçsallaştırdığını öne sürmüştür (Turner, 2003, s. 263). Foucault da tıbbileştirmenin kökenini klinik uygulamalara bağlamıştır (Foucault, 2018, s. 80). Tıbbın, halk üzerindeki etkisi ve egemenliği tıbbi bilginin artışıyla yükselişe geçmiştir. Hastaneler ise tıbbi egemenliğin pekiştirilmesinde önemli bir işlev üstlenmiştir (Turner, 2011, s. 181, 182).

Bazı din adamları ve hekimler eleştiriye kapalı olup, ilk gruptakiler ileri sürdükleri iddiaları dine dayandırırken ikinci gruptakiler bilime dayandırmaktadır. Her iki gruptakiler de beden üzerinden giderek bireyi kontrol altında tutmak istemiştir. Aslında bireyin gözetim ve denetim altında tutulması aile ve toplumun dizayn edilmesinin bir parçasıdır. Dolayısıyla din, tıp ve siyaset gerektiğinde iş birliği içinde hareket edebilmektedir. Bazı hekim ve din adamlarının, sorgulama ve eleştiriye kapalı olarak emir kipiyle konuşması (Kaya, 2020, s. 13, 14) otorite istemlerinin en açık göstergesidir. Hem din adamları hem de hekimler beden üzerinde ki denetim ve otoriteleriyle toplumu yönetmenin araçları konumundadırlar. Güç peşinde olanlar için toplum yönetimi, tıbbileştirilmiş bedenlerle bireylerin kontrol altında tutulmasından geçmektedir (Kaya, 2020, s. 15). Covid 19 salgını sırasında yüzler maske ile kapatılarak insanlar nesneleştirilmiş ve tek tipleştirilmiştir. Böylece toplumsal hayatta bir bakıma tıbbileştirilmiş olmaktadır (Kaya, 2020, s. 14-19). Tıp, din ve siyaset arasında geçmişten bu yana var olan ontolojik ve epistemolojik birlik (Öztürk, 2006) din ve tıbbi, otorite isteminin iki önemli aracı olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Foucault, belirtinin hastalığı tanımlamak için yeterli olmadığını iddia etmiştir. Ona göre “her semptom belirtidir.”, ancak “her belirti semptom değildir.” (Foucault, 2018, s. 121-125). 19. yüzyıldan önce tıbbın bilimsel kesinliğine inanılmazdı (Foucault, 2018, s. 129). Tıp olasılıklar üzerinden giderek nüfuz alanını kendi lehine sürekli genişletmiştir. Tıbbi kesinlik, birden fazla bireysel olgudan hareketle ortaya konsa da (Foucault, 2018, s. 130-134) yine de genelleştirilemez. Foucault için de tıbbi kesinlik, olasılıkların kombinasyonu ile sağlanmaktadır ve harflerden oluşan hastalıklar sadece bir addan ibarettir (Foucault, 2018, s. 152-154).

Hristiyanlıkla birlikte, özellikle 18. yüzyıldan sonra beden, tüm günahların kökeni haline dönüştürülmüştür (Foucault, 2017, s. 21). Foucault, pozitivist bakış açısının esareti altındaki psikiyatrinin, cinsel bazı davranışları sapma olarak etiketlediğini ve aşırılıkların akıl hastalığına yol açtığı iddiasını ortaya attığını iddia etmiştir. Tıp, hastalık inşa etme sürecinde cinselliği araçsallaştırmıştır (Foucault, 2017, s. 29). Hristiyanlıkla birlikte gündeme gelen günah çıkarma seansları, psikiyatri tarafından farklı şekilde ele alınarak, bilinci rahatsız eden cinsel suçların itirafına dönüştürülmüştür. Böylece hastalar, bilincini rahatsız eden yükten kurtularak iyileşebileceklerdi (Foucault, 2017, s. 47-53). Ancak O, cinsel sınırların hasta edici bir tarafı bulunmadığını, bazı sınırların insanları rahatsız etse de bu durumun inşa edilen toplumsal etikten kaynaklandığını düşünmüştür. İnsanın kendi haz ve isteklerinin, onu hasta etmeye başlamasının Hristiyanlık ile birlikte yasak haline getirilen kendilik fikrinden

kaynaklandığını ileri sürmüştür (Foucault, 2000, s. 212). Foucault, sanat sayesinde, cinsellikle ilgili inşa edilen toplumsal yasak ve sınırlamaların sorgulanabilir hale geldiğini ve söz konusu sorgulamaların bu sayede tabu olmaktan çıkarıldığını düşünmüştür (Foucault, 1999, s. 58). Cinsellik; beden üzerinden dini, tıbbi ve hukuki söylemlerle inşa edilmiştir (Turner, 2011, s. 268). Bu durum din ve tıbbın beden üzerindeki hegemonyasını daha da üst sıralara çıkartarak mevcut konumlarını pekiştirmiştir.

Foucault açısından iktidar, sadece sınırlama, yasaklama veya bastırma değil, aynı zamanda gerçekliği üreterek, doğru ve yanlışın ne olduğunu belirler. Madan Sarup da bilginin iktidarı yaratırken, iktidarın da bilgiyi şekillendirdiğini iddia etmiştir (Sarup, 2017, s. 114). Foucault'tan yola çıkarak iktidarın bir yapı, kurum ya da kişi olmadığını, karmaşık ilişkiler ağına verilen genel bir isimlendirme olduğunu öne sürmüştür (Sarup, 2017, s. 126). İktidar ilişkileri, beden üzerinden yürütüldüğünden, beden hem üreten hem de itaatkâr olduğunda çıkar grupları için faydalı bir araç haline gelebilmektedir (Foucault, 1992, s. 31). Foucault, "iktidarın" bireylerin tüm hal ve hareketlerinde, söylemlerinde, gündelik yaşamlarında etkisini gösterdiğini, bu sebeple bireyin kendisi olmaktan uzaklaştığını düşünmüştür (Foucault, 2012, s. 23). İktidar ve bilgi arasındaki ilişkinin ortaya çıkartılmasının kendisi için oldukça önemli olduğunu ifade etse de (Foucault, 2012, s. 35) iktidar ve bilginin özdeş olmadıklarını düşünmüştür (Foucault, 2001, s. 53). Dolayısıyla iktidarın istekleri doğrultusunda şekillendirilen bedenlerin var olduğu bir coğrafyada bireylerin düşünce yapılarının da özgürce işlediği bir süreçten bahsedilemeyecektir. Bu sebeple diğer bireylerin özgürlüğüne zarar vermeyecek şekilde tüm bireylerin özgürleştirildiği yeni bir yönetim anlayışına ihtiyaç vardır.

Beden, dinin de etkisiyle Batı tarafından bir nesne olarak görülmüş, ötekileştirilmiş ve günaha yol açan bir araç olarak algılanmıştır (Işık, 1998, s. 177). Bedeni kontrol altında tutmak, algı yönetimi ile bireylerin sorumluluğuna yüklenerek, sağlıklı olmak ya da olmamak bireylerin tercihiymiş gibi sunulmaktadır (Yumul, 2012, s. 96). Beden bir kurgu olup, tarih boyunca toplumsal söylemler ve simgeler vasıtasıyla şekillendirilmeye hep açık olmuştur (Corbin, 2011, s. 7-9). Dolayısıyla beden, otorite isteminin bir parçası olarak her daim hedef tahtasına oturtulmuş, hep görmezden gelinmiş, ötekileştirilmiş ve yok sayılmıştır. Ancak beden bir nesne olmayıp, yaşayıp, hisseden canlı bir varlıktır. Dilin nesneleştirici yapısından dolayı kendi bedenimizi ötekileştirmekteyiz. Dilin, düalist yapıdan kurtarılması ile ancak, kartezyen problemin üstesinden geline-bilinir (Esenyel, 2016, s. 309, 310). Beden, kartezyen anlayışın karşısında yer alan fenomenolojik yaklaşım tarafından ise sadece bir nesne olarak görülmeyip, aynı zamanda toplumsallaşma sürecinin bir parçası olarak değerlendirilir (Işık, 1998, s. 203). Çünkü insan, bedeniyle toplum içinde var olup ilişkilerini yürütür. İnşa edilen bedenlerle ise bireyler kontrol altına alınarak iktidarın istekleri doğrultusunda yeni bir toplum modeli yaratılmak istenilmektedir. (Bingöl, 2017, s. 90). Bedenin disipline edilmesiyle birlikte toplum da denetim altına alınabileceğinden, cinselliğin bir yerde siyaset ile kesiştiği ifade edilebilir (Sarup, 2017, s. 107). Bedeni şekillendirme, siyasetçiler tarafından topluma hükmetme ve ona yön verme ile eşdeğer görülmüştür.

Sağlık hizmetleri üzerinde istenilen düzeyde bir siyasi denetim mekanizması kurulamamıştır. Sağlık alanındaki bütün yapısal düzenlemeler kamu çıkarını gözetmekten daha çok hekimleri kızdırmamaya ve küstürmemeye yönelik alınan siyasi kararlardan ibarettir. Bu konu da kararlı davranan siyasiler ise bir müddet sonra tıbbın otoritesi karşısında geri adım atmak zorunda kalmaktadır (Illich, 2017, s. 170). Bireylerin sağlığını ve refahını

düşünen devlet sistemleri, onları tüm zararlı uygulamalardan korumakla mükellef olduğundan sınırları belli olmayan denetimsiz bir tıp pratiğine asla izin verilmemelidir (Foucault, 2018, s. 71).

Sonuç

Tıp ve dinin araçsallaştırılmasına, dilin nesneleştirici yapısı, dolaylı olarak katkı vermektedir. Dil sayesinde ötekileştirilen beden üzerinden hegemonyasını inşa eden tıp ve din, otorite isteminin iki önemli aracı haline dönüştürülmüştür. Dilin düalist yapıdan kurtarılması, araçsallaştırmanın ortadan kaldırılmasına katkı sağlayacaktır. Kartezyen anlayışın karşısında yer alan hermenötik ve fenomenolojik yaklaşım ile otorite istemi için araçsallaştırılan tüm yapılar toplumsal çoğunluk lehine yeniden yapılandırılabilir. Mevcut sürecin karşısında yer alan tıp ve din alanının çalışanları arasında söz konusu iki yaklaşım ile etkin bir farkındalık yaratılması, yeniden yapılandırma sürecine katkı verecektir. Toplumsal çoğunluk aleyhine olan araçsallaştırmanın karşısında yer alan ilgili çalışanların katkı vereceği kitle iletişim araçları ile yeniden yapılandırma süreci daha da hızlı ilerleyecektir.

Çalışmada Gadamer'in hermenötik yaklaşımından yola çıkılarak din, tıp ve felsefe arasında geçmişten bu tarafa var olan etkileşim eleştirel bir bakış açısıyla ele alınıp yorumlanmıştır. Çalışma ile ortaya konan iddialardan da anlaşılacağı üzere din ve tıp, güce ulaşmanın iki önemli aracı olarak toplumsal azınlık lehine zaman zaman kullanılmıştır. Çıkar ilişkilerinin taşıyıcı kolları olmaktan uzak durulması tüm dünya toplumlarının lehine olacaktır. Din ve tıp arasındaki ilişki, hegemonik unsurlardan arındırılarak kültürel bağlamda incelendiğinde daha derin bir anlam kazanır. İnsanlık, bu iki alanın sunduğu derin bilgiyi yeniden değerlendirmeli ve onu gerçek anlamda bir değerlilikle harmanlayarak, yaşamış olduğu sorunlara köklü çözümler üretmelidir. Yapılacak yeni çalışmalar ile akademik ve toplumsal farkındalık en üst düzeye çıkarılarak söz konusu sürece destek verilebilir.

Kaynaklar

- Aktan, Coşkun Can (2007). “Bir Sosyal Sermaye Olarak Kültür”. *Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi*, 6/20. ss. 1-11.
- Alanka, Ömer (2015) “Medyalaştırılmış Bedenler ve Varlıkbilimsel Açılımları”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19/2. ss. 111-120.
- Anlı, Ömer Faik (2013). “Bir Karşıt-Bilim Tezi Olarak Dilsel Görelilik: Wittgenstein, Kuhn, Rorty, Feyerabend”. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 15. ss. 145-169.
- Arda, Zuhall vd. (2013). “İlkçağdan Modernizme; Bilim, Sanat ve Felsefe Buluşmaları”. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2/3. ss. 136-144.
- Arpacı, Murat (2016). “Foucault, Biyopolitika ve Biyotarih: Tarihsel Çalışma Alanları Olarak Tıp, Beden ve Nüfus”. *Vira Verita Dergisi*, 1. ss. 80-98.
- Arslan, Hüsamettin (2020). *Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Bardakçı, Tayyibe (2022). “Tıbbın Yaşamlarımızdaki Hâkimiyeti: Medikalizasyon”. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 27/3. ss. 347-356.
- Bilgin, Abdülcelil (2014). “Din, Dindar, Dindarlık: Özeleştiril Bir Değerlendirme”. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/2. ss. 75-84.
- Bingöl, Orhan (2017). “Bedenin Sosyolojisi: Nasıl? Niçin?”. *Mavi Atlas Dergisi*, 5/1. ss. 86-96.
- Capps, Walter H. (2013). “Toplum ve Din”. der. ve çev. Ali Coşkun. *Din, Toplum ve Kültür*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Conrad, Peter (1992). “Medicalization of Social Control”. *Annual Review of Sociology*, 18. ss. 209-232.
- Corbin, Alain (2011). “Giriş”. çev. Saadet Özen. *Bedenin Tarihi-2*, ed. Alain Corbin vd. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Coşkun, Ali (2016). “Din, Bilim ve Felsefe İlişkileri”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18/1. ss. 213-229.
- Demir, Talip (2018). “Tıbbın Kestiği Parmak Acımaz: Seküler Tıbbın Kutsallaşması”. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14. ss. 391-412.
- Elbek, Osman (2007). “Tıp ve Felsefe”. *Toraks Dergisi*, 8/2. ss. 130-133.
- Ertürk, Ramazan (2004). “Modern ve Postmodern Düşüncelerde Bilim”. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 40. ss. 65-76.
- Esendemir, Mehmet (2023). “Enaktivizm ve Merleau-Ponty”. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 36. ss. 413-431.
- Esenyel, M. Zeynep (2016). *Fenomenolojide Beden Problemi: Husserl, Sartre ve Merleau-Ponty* (Doktora Tezi).
- Foucault, Michel (1999). *Bilginin Arkeolojisi*. çev. Veli Urhan. İstanbul: Birey Yayınları.

- Foucault, Michel (2017). *Cinselliğin Tarihi*. çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (1992). *Hapishanelerin Doğuşu*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Yayınları.
- Foucault, Michel (2012). *İktidarın Gözü*. çev. Işıl Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2018). *Kliniğin Doğuşu*. çev. Şule Ünsaldı. Ankara: Epos Yayınları.
- Foucault, Michel (2000). *Özne ve İktidar*. çev. Işıl Ergüden - Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2001). *Yapısalcılık ve Post Yapısalcılık*. çev. Ümit Umacı - Ali Utku. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Gadamer, Hans-Georg (2004a). "Bir Pratik Felsefe Olarak Hermenötik". *Hakikat Nedir Felsefi Fragmanlar*. der. ve çev. Beyaztaş, Medeni. İstanbul: Efkâr Yayınları.
- Gadamer, Hans-Georg (2004b). "Felsefenin Bilimselliği Hakkında", *Hakikat Nedir-Felsefi Fragmanlar*, der. ve çev. Medeni Beyaztaş, İstanbul: Efkâr Yayınları.
- Gadamer, Hans-Georg (2004c). "Hakikat Nedir". *Hakikat Nedir-Felsefi Fragmanlar*. der. ve çev., Medeni Beyaztaş. İstanbul: Efkâr Yayınları.
- Gadamer, Hans-Georg (2009). *Hakikat ve Yöntem II*. çev. Hüsamettin Arslan ve İsmail Yavuzcan. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Gadamer, Hans Georg (1977). *Philosophical Hermeneutics*. trans. and ed. by David E. Ling. Berkeley: University of California Press.
- Gadamer, Hans Georg (1990). "Tarih Bilinci Sorunu." *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*. çev. Taha Parla. der. P. Robinow ve W. Sullivan. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Işık, İsmet Emre (1998), *Beden ve Toplum Teorisi: Öznenin Sosyolojisinden Bedenin Sosyolojisine* (Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi).
- İkbal, Muhammed (1984). *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*. çev. N. A. Asrar. İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Illich, Ivan (2017). *Sağlığın Gaspi*. çev. Süha Sertabiboğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kahraman, Yakup (2015). "Modern Bilim ve Din". *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 12/2. ss. 149-170.
- Karaimamoğlu, Tolga (2017). "Ortaçağ Avrupası'nda Tıp Kültürü ve Gelişmeleri". *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 3/2. ss. 44-61.
- Kaya, İrfan (2020). "Maskeyle Varolmak ve Bir Biyopolitika Pratiği Olarak Tıbbın Maskesi". *Dini Araştırmalar Dergisi*, 20/2. ss. 597-617.

- Kılıç, Sinan (2015). “Lyotard: Fark ve Çokluğun Anlatısı Postmodernite”. *TEMAŞA Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 3. ss. 106-137.
- Koç, Turgay (2024). “Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi”. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 21. ss. 375-380.
- Koenig, Harold G. (2019). “Din ve Tıp I: Tarihsel Arka Plan ve Ayrışma Nedenleri”. çev. T. Demir, *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/2. ss. 281-296.
- Korkmaz, Arif (2012). “Tıp ve Din”. *Din Sosyolojisi El Kitabı*. ed. Niyazi Akyüz-İhsan Çapcıoğlu. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Köroğlu, Cemile Zehra ve Köroğlu, Muhammet Ali (2016). “Bilim Kavramının Gelişimi ve Günümüz Sosyal Bilimleri Üzerine”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25. s. 1-15.
- Kuhn, Thomas (2000). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. çev. N. Kuyaş. İstanbul: Alan Yayınları.
- Lyotard, Jean François (1984). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. trans. French by G. Bennington and B. Massumi. Manchester: Published by Manchester University Press.
- Morkoç, Umut (2016). “Bilim Felsefesi Olarak Bilim Tarihi: Kuhn ve Koyré”. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3/S1. ss. 28-35.
- Oğuz, Esin Sultan (2011). “Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28/2. ss. 123-139.
- Özkan, Murat Sultan (2017). “Thomas More, Francis Bacon ve Tommaso Campanella'nın Ütopyalarında Bilim ve Eğitim Felsefesi”. *A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21/2. ss. 609-624.
- Özkul, Osman (2006). “J.Ortega y Gasset’e Göre Üniversite, Bilim ve Kültür”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 1/1. ss. 76-82.
- Özlem, Doğan (1994). “Felsefe Açısından Bilim”. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 2. ss. 1-6.
- Öztürk, Armağan (2006). “İktidar Olarak Tıpçı Gelenek: Tıbbın Erk Tarihi”. *Toplum ve Hekim Dergisi*, 21/1. ss. 7-16.
- Poyraz, Hakan ve Gürgen, Abrim (2016). “‘Adalet’e ‘Doğruluk’ Demek Doğru Mudur?”. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 32. ss. 31-43.
- Sarup, Madan (2017). *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*. çev. Abdülbaki Güçlü, Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Şimşek, Lütfü (2008). “Felsefesiz Bilim Olabilir mi?”. *İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1. ss. 25-31.
- Taslaman, Caner (2008). *Kuantum Teorisi Felsefe ve Tanrı*. İstanbul: İstanbul Yayınevi.

- Taylor, Charles (2014). *Seküler Çağ*. çev. Dost Körpe. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tillich, Paul (2001). "Din, Bilim ve Felsefe". çev. A. Çınar. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/2. ss. 271-283.
- Timurturkan, Meral (2015). *Tıbbi Söylem, Gündelik Hayat ve İktidar: Şişmanlığın Medya Aracılığıyla Tıbbileştirilmesi* (Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi).
- Timurturkan, Meral (2013). "Tıbbi Söylem ve İktidar: Medyada 'Diyet-Zayıflık-Sağlık' İlişkisi Etrafında Bedenin Denetimi". *Mediterranean Journal of Humanities*, 3/1. ss. 237-252.
- Topdemir, Hüseyin Gazi (2009). "Felsefe Nedir? Bilgi Nedir?". *Türk Kütüphaneciliği*, 23/1. ss. 119-133.
- Turner, Bryan S. (2003). *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*. çev. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Anka Yayınları.
- Turner, Bryan S. (2011). *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi*. çev. Ümit Tatlıcan. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Ural, Şafak (2019). "Bilim Tarihi, Kültürel Zaman ve Fuat Sezgin". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21/Özel Sayı. ss. 133-139.
- Yardımcı, Alper Bilgehan (2019). "Bilim ve Sözde Bilim: Bilimsel Topluluğun Doğasının Belirlenmesi ve Sözde Bilimin Ayırt Edilmesine Yönelik Sosyal Bir Ölçüt". *Kaygı Dergisi*, 18/2. ss. 567-588.
- Yıldırım, Cemal (1974). *100 Soruda Bilim Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Yılmaz, Özgür (2016). "Geleneksel Felsefeye İki Eleştiri: Wittgenstein ve Rorty". *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 32. ss. 105-118.
- Yumul, Arus (2012). "Ötekiliği Bedenlere Kaydetmek". *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. ed. Kenan Çayır-Müge Ayan Ceyhan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınla

Yazar Katkıları: **Tek Yazar** Fikir - Tasarım Denetleme- ; Kaynaklar- ; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi ; Analiz ve/ veya Yorum -; Literatür Taraması ; Yazıyı Yazan ; Eleştirel İnceleme

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Kurul Belgesi: -

Author Contributions: **Sole Author** Concept -; Design- ; Supervision -Resources ; Data Collection and/or Processing ; Analysis and/or Interpretation ; Literature Search- ; Writing Manuscript- ; Critical Review

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Ethical Committee Approval: -